

חולשה לא מעידה על צדק

פרשת קדושים

הרב נתנאל אלישיב

בפרשת 'קדושים' ישנו גודש של מצוות (לפי ספר החינוך לא פחות מ-151!), בהן מצוות שנוגעות למשפט ומוסר. אנו מכירים בתחום זה, גם בתורה, את העיסוק בהגנה על השכבות החלשות ועל האנשים ה"שקופים". על רקע זה, בולט מאוד הציווי: **"לא תעשו עול במשפט, לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך"** (ויקרא יט טו), ציווי שמאזן בין הנטייה להקל על ה"גדול" לבין הנטייה לרחם על הדל. כבר אמר משהו – אשרי העם שיש צורך לצוותו לא לשאת את פני הדל, רק בחברה שמתאפיינת ברחמנות ובגמילות חסדים יש צורך בציווי מסוג זה. רש"י מסביר שהיסוד העומד בבסיסו של ציווי זה הוא החשש מפני מעשי "רובין הוד": **"שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו, אזכנו בדין, ונמצא מתפרנס בנקיות"**.

מדוע באמת זה כל כך חמור ליטול מן העשיר ולתת לעני? הרי יש שיראו בכך "צדק חברתי" – העשיר לא ירגיש בחסרון הממון, בעוד שעבור העני זה עשוי להיות ההבדל בין קיום בכבוד לבין חיי מחסור ודלות.

שלוש סיבות עולות על הדעת:

1. הסיבה המובנת מאליה – גניבה היא גניבה, בין אם היא ממעוטי יכולת ובין אם היא מבעלי יכולת. נעודד את העשיר לתרום מרצון, לפעמים אפילו נכפה עליו לתת צדקה (ראה שו"ע יו"ד רמח), אבל עתה במשפט בוחנים מי צודק בסוגיה ממונית ספציפית, ובה אסור לנו לקפח את בעל הדין, אפילו הוא עשיר כקורח.
2. לא ניתן לתרגם כל נושא לכסף. כשאנשים מגיעים למשפט, העניין הוא לא רק ממוני, אלא תחושה שהצד השני נהג בחוסר צדק, או מאשים אותי על לא עוול בכפי. לכן להרשעת שווא נלווית תחושה של עוול ולעתים השפלה, ובכך אין הבדל בין הדל לבין הגדול. על אובדן הממון הוא יתגבר, אך הרושם הנפשי הקשה והמוצדק ימשיך ללוותו במשך זמן רב.
3. השחתת מידת האמת. כשבית הדין קובע שהשקר הוא אמת, יש לכך השלכות מרחיקות לכת. יש בכך פגימה בעצם המונח הנשגב של האמת.

על סיבה שלישית זו אבקש להרחיב מעט. היה זה רבי עקיבא שהטביע את המונח **"אין מרחמין בדין"** (כתובות פד א). רבי עקיבא אינו יכול להיות חשוד על חוסר רגישות חברתית. הוא בעצמו חי חיי דלות במשך שנים רבות, וגם כשעלה לגדולה לא שכח מהיכן בא, ושימש כגבאי צדקה. הוא היה זה שהגדיר את **"ואהבת לרעך כמוך"** כ"כלל גדול בתורה" (בראשית רבה פרשה כד סימן ז). בכל זאת, הוא מזהיר אותנו מפני הרחמים בדין, כי זה מעוות את עצם המושג 'דין'. משל פילוסופי מפורסם עוסק במי שמודד את כל החפצים בעולם בעזרת סרגל, אבל רק דבר אחד הוא שכח למדוד – את הסרגל עצמו. או שיש דין או שאין, או שיש אמת או שאין. מרגע שוויתרנו על טהרת הדין והאמת, הכול הופך להיות יחסי.

בזמננו בעיה זו היא בעיה עמוקה במיוחד. התרבות הפוסט-מודרנית ריסקה את עצם החתירה לאמת, והפכה את הכול לעניין של נרטיב. בעולם כזה, כל שנותר הוא הנטייה הרגשנית לחמול על החלש, ועל כן מתקיימת תחרות מתמדת בין קבוצות שונות כדי להוכיח שהם החלשים, שהרי אם אתה החלש – אתה גם הצודק.

כשם שהרחמנות על הזולת עלולה להביא אותנו לסילוף מידת האמת, כך גם הרחמים העצמיים. הפסיכולוג החברתי ליאון פסטינגר טען שהאדם מתקשה מאוד לחיות עם חוסר עקיבות תודעתית, כך שאם יש סתירה בין העמדה שלו לבין מעשיו, נוצר אצלו "דיסוננס קוגניטיבי". על מנת להשיב את ההרמוניה לעולמו הנפשי, הוא ייאלץ לעשות אחת משתיים – לשנות מעשיו (קשה), או לשנות את עמדתו (קל). כך אנשים נסוגים מעמדות מוסריות רק בגלל שהם מתקשים לעמוד בהשלכותיהן המעשיות. אולם מי שמבין את חשיבותה של מידת האמת לעולם לא יפגום בה בגלל סיבה כזאת. גם אם לעת עתה אין לו את העוז הדרוש כדי להתנהג בהתאם לצו מצפוננו, הוא יעדיף לחיות כל ימיו בדיסוננס מאשר לוותר על המידה היקרה של האמת.

כל זמן שאדם דבק במידת האמת, גם אם זה רק בתודעתו ולא במעשיו, יש סיכוי שביום מן הימים ימצא את הכוח לתקן את דרכיו, אולם אם הוא מוותר גם תודעתית הוא מאבד את החוש הפנימי הדרוש כדי להבחין בין טוב לרע, וסיכויי ההשתפר אי פעם יהיו נמוכים.

עולם שאין בו אמת הוא עולם חשוך, עולם נטול אלהים, שהרי **"חותמו של הקדוש ברוך הוא – אמת"** (שבת נה א). באווירה התרבותית שאנו חיים בה, חובה מיוחדת מוטלת על כל אחד מאתנו לבחון כל הזמן את הסרגל שלו ולאחוז בכל הכוח במידת האמת.